

Herstelgericht groepsoverleg in de Vlaamse schoolcontext

Dieter BursSENS

Redactie Welwijs¹

Nicole VETTENBURG

Docent UGent, vakgroep Sociale Agogiek

1. INLEIDING

Herstelgericht groepsoverleg, of kortweg “hergo” is een methode om op een constructieve manier om te gaan met ernstige incidenten of delinquentie. Hergo werd voor het eerst in 2002 in de Vlaamse onderwijscontext geïntroduceerd. Voor een pilootproject werden twaalf hergo-moderatoren opgeleid en zij zouden gedurende anderhalf jaar de kans krijgen om de methode te testen binnen negen Vlaamse scholen. De bedoeling van het pilootproject was om na te gaan of deze intensieve methode zinvol kon worden ingezet bij zware incidenten op scholen.

Sinds het schooljaar 2006-2007 werd de methodiek structureel verankerd. Hergo op school werd ingebed in de zogenaamde korte time-outprojecten. Veertien organisaties in Vlaanderen krijgen subsidies van het departement Onderwijs en Vorming, onder meer om hergo's te organiseren (NEVEN, 2007).

Hergo wordt reeds sinds 2000 succesvol toegepast binnen het Vlaamse jeugdbeschermingssysteem waar het als een antwoord geldt op de meer ernstige vormen van jeugd delinquentie.

Voor een meer uitgebreide beschrijving van verschillende modellen van hergo, van de theoretische kadering en van het evaluerend onderzoek verwijzen we naar eerder verschenen publicaties (zie o.m. WALGRAVE en VETTENBURG, 2006).

In dit artikel gaan we vrij kort over het achterliggend theoretisch kader, om dan vooral nader in te gaan op de specifieke toepassing binnen een schoolse context.

2. EVEN OPFRISSEN. EEN KORTE INTRODUCTIE OVER HERGO

Het herstelgericht groepsoverleg is een begeleid overleg tussen enerzijds diegene die in de fout ging en diens ondersteuners, en anderzijds het slachtoffer en diens ondersteuners. De ondersteuners zijn meestal ouders, vrienden, collega's enzovoort. Een moderator leidt het gesprek nauwgezet aan de hand van een script².

De bedoeling van hergo lijkt op het eerste zicht eenvoudig. Men wil met hergo zoveel als mogelijk de gevolgen van het incident herstellen. En dat betreft niet alleen de materiële schade, maar zeker ook de schade die werd geleden op psychologisch, relationeel en/of emotioneel vlak. De schade na een incident is trouwens niet enkel bij het slachtoffer op te meten. Ook diens omgeving ondervindt vaak in sterke mate gevolgen van verschillende aard. Maar ook bij diegene die in de fout is gegaan, en bij diens omgeving, lokken dergelijke situaties heel wat schade uit. De dader zal verantwoordelijkheid moeten opnemen voor wat hij of zij heeft gedaan, maar daarbij worden stigmatisering en uitsluitende effecten zoveel als mogelijk tegengegaan. En ook de schade binnen de bredere samenleving, geschokt of geëmotioneerd door de gebeurtenissen, vraagt om de nodige aandacht.

Vóór het herstelgericht groepsoverleg plaatsvindt, hebben alle deelnemers individueel een voorbereidingsgesprek met de moderator. Daarbij worden de doelstellingen van hergo verduidelijkt, worden de regels ervan besproken en wordt gevraagd of men bereid is om deel te nemen. Dit voorbereidingsgesprek is van bijzonder belang om de deelnemers te verzekeren van een veilige omkadering.

Het overleg zelf start met een inleiding waarin de deelnemers worden voorgesteld en de doelstelling en de regels worden herhaald.

Tijdens de eerste ronde van het overleg legt elke deelnemer uit welke de gevolgen voor hem of haar waren. Er wordt aan iedereen afzonderlijk gevraagd wat men dacht over het gebeuren, op welke manier men benadeeld werd, hoe men er zich sindsdien over heeft gevoeld, enzovoort. Het slachtoffer krijgt ook de kans om de dader rechtstreeks vragen te stellen over de feiten.

Wanneer iedereen – ook de dader – voldoende heeft kunnen duidelijk maken welke gevolgen men heeft ondervonden op het moment van de feiten, maar ook in de periode die daarop volgt, start de moderator de tweede ronde. Daarin is het de bedoeling om te zoeken

1. www.welwijs.be

2. In dit experiment werd het Australische model gehanteerd. In het experiment binnen de bijzondere jeugdbijstand gebruikt men het Nieuw-Zeelands model. Dat maakt geen gebruik van een script en kent een licht anders verloop.

naar mogelijkheden om de geleden schade zoveel mogelijk te herstellen. De dader krijgt de kans om daarin verantwoordelijkheid te nemen, maar vaak zullen ook anderen – soms inclusief het slachtoffer – taken opnemen. De voorstellen waarover men het eens is, worden door de moderatoren in het herstelplan geneoteerd.

Na de tweede ronde wordt het formele gedeelte afgerond en start een meer informeel moment waarbij aan de deelnemers een drankje wordt aangeboden en men nog wat vrij kan napraten. Zij krijgen op die manier de kans om wat te bekomen van het – vaak spannende, soms emotionele – gebeuren. Tijdens dit informele moment wordt tevens het herstelplan door alle deelnemers ondertekend.

3. NOOD AAN HERGO BINNEN DESCHOOELSE CONTEXT

Waarom werd geopteerd voor een introductie van hergo binnen scholen? Er bestaat immers een aanbod van hergo in justitiële context. Voor scholen is het echter niet zo evident om conflicten af te handelen via politieke en justitiële weg en bovendien kan voor een aantal jongeren een hergo op school juist justitiële contacten voorkomen.

Een zwaar incident leidt vaak tot een crisissituatie in scholen. Spanningen kunnen oplopen tussen leerlingen, leerkrachten en directie. Dader en slachtoffer bevinden zich in dezelfde gebouwen, of zelfs binnen éénzelfde klas. De lange wachttijd doorlopen eer het incident door de jeugdrechtbank behandeld wordt, is dan onmogelijk. Het vraagt sneller handelen om de situatie te ontmijnen, om ervoor te zorgen dat de betrokken partijen het gebeuren kunnen verwerken, en om toe te laten dat zij zich weer op de schooltaak kunnen focussen. Maar omdat het binnen scholen vaak aan de nodige methodes ontbreekt om met dergelijke situaties om te gaan, opteert men niet zelden voor wegzending van de jongere die in de fout ging. Hoewel men op die manier hoopt opnieuw rust te bekomen binnen het schoolgebeuren, is men zich er anderzijds van bewust dat dit geen oplossing biedt voor de jongere die de feiten beging. De problemen worden op die manier verschoven naar een andere school. Bovendien is daarmee nog niet tegemoetgekomen aan een heel aantal andere noden die bij het slachtoffer en breder binnen de school en samenleving zijn ontstaan. Het toepassen van hergo binnen de school moet toelaten dat vrij snel een constructief antwoord wordt geboden dat aan deze problematiek tegemoetkomt.

Het is niet de bedoeling dat men slachtoffers het recht zou ontzeggen om met hun klacht naar de rechtbank te stappen. Iedereen die slachtoffer is van een misdrijf behoudt uiteraard het recht om dit via justitiële weg aan te pakken. Deelname aan hergo op school is, net zoals binnen de justitiële context trouwens, altijd vrijwillig. Zowel dader als slachtoffer kiezen zelf of zij van het aanbod willen gebruikmaken. En ook sluit deel-

name aan hergo niet uit dat op hetzelfde moment een gerechtelijke procedure loopt. Bij een ernstig geweldincident met meerdere gewonden in één van de pilotscholen diende een ouder klacht in bij de politie nog vóór een hergo werd opgestart. Hergo op school leidde tot een degelijk uitgewerkt herstelplan waarin alle partijen zich konden vinden en maakte dat alle partijen weer verder konden op school. Als de aangifte leidt tot een procedure voor de jeugdrechtbank kan het herstelplan uiteraard een belangrijk onderdeel vormen in het dossier van de jongeren.

Een school is evenwel geen rechtbank en is niet aan dezelfde regels gebonden. Hergo op school heeft de bedoeling om zoveel mogelijk tegemoet te komen aan de noden van zowel slachtoffer als dader. Maar kan men wel voldoende de rechten van de betrokkenen bewaken met een dergelijke aanpak binnen de school?

4. OOG VOOR RECHTSWAARBORGEN

Alle burgers – ook jonge ouders – zijn dragers van rechten, waaraan niet mag worden getornd. In het strafrecht zijn daartoe een aantal rechtswaarborgen voorzien. Zo zijn alle mensen in principe onschuldig tenzij een voldragen rechtsprocedure tot een andere conclusie komt. Iedere verdachte heeft recht op een uitgekende en controleerbare procedure, inclusief de verdediging door een advocaat. De eventuele straf moet in verhouding staan tot de ernst van het misdrijf. Enzo voort.

De toepassing van hergo op school onderhoudt enkele strikte regels om alvast de transparantie en het vrijwillig karakter van hergo te waarborgen. Vooral betrokkenen voor een hergo kunnen kiezen, krijgen zij in één of meerdere voorbereidende gesprekken uitvoerig uitleg over de procedure van hergo, wat men wél of niet kan verwachten, en over de vrijwilligheid van deelname. Hergo zal niet worden aangeboden als de vermoedelijke dader zegt geen aandeel in de feiten te hebben. Er is geen verborgen agenda voor de deelnemers. Zo moet hergo op elk moment een vrijwillig en transparant proces zijn. Eén kanttekening daarbij is evenwel dat de vrijwilligheid mogelijk belast is. Dat wil zeggen dat een jongere na ernstige feiten ook weet dat hij of zij, indien men niet kiest voor hergo, ongetwijfeld op een andere manier zal worden geconfronteerd met de feiten. De vrijwilligheid is in die zin beperkt tot de keuze om het gecreëerde probleem aan te pakken met een hergo, dan wel via meer traditionele sancties of via justitie.

In geval van een herstelgericht proces wordt soms gevreesd dat vooral de proportionaliteit van sancties onvoldoende kan worden bewaakt. Men kan zich inderdaad voorstellen dat het informele karakter van de bijeenkomst, de grote emotionaliteit die er mee gepaard kan gaan, en de vertrouwelijkheid van wat daarbinnen gebeurt, aanleiding kunnen zijn tot uitschuivers en onevenwichtige resultaten die moeilijk of niet te controleren zijn.

In een justitiële hergo is dat probleem behoorlijk opgevangen, omdat het gebeuren plaatsvindt in opdracht van de jeugdrechtbank die er toezicht op houdt en door de aanwezigheid van de advocaat. Het onderzoek daar heeft ook uitgewezen dat alle betrokkenen zich daarin kunnen terugvinden (VANFRAECHEM, 2003). Toch vraagt een herstelplan zelden bijsturing. Hergo is in samenstelling en fasering zo opgebouwd dat men met de deelnemende betrokkenen een grote kans maakt om tot een evenwichtige oplossing te komen. Zo krijgen betrokkenen in de eerste ronde de kans om te duiden wat voor hen de gevolgen van het incident waren. Daarbij worden frustraties uitgesproken en komen vaak ook emoties van verdriet of woede vrij. Het ventileren daarvan is absoluut noodzakelijk om daarna, in de tweede ronde, tot rationele, constructieve discussie te komen. Door het tonen of uiten van dergelijke gevoelens zwakken sterke emoties af en groeit wederzijds begrip. Dat maakt dat tot op heden nog geen herstelplannen zijn uitgewerkt die onredelijk zwaar voor de dader zijn. De samenstelling van de groep, met ouders of andere steunfiguren van de jongeren, met (vertegenwoordigers) van directie en/of betrokken leerkrachten of leerlingbegeleiders, bewaakt ook het bewaren van een evenwichtige discussie. Minder mondige daders, slachtoffers of ouders krijgen voor hun verhaal ruggensteun van andere deelnemers. Mensen gaan samenvatten, tolken of helpen alles op een rijtje te zetten. Wanneer het herstelplan onredelijke of weinig realistische delen zou bevatten, zijn het de deelnemers zelf die dat in vraag stellen.

Toch blijft het bewaken van rechtswaarborgen een delicate zaak die steeds in het oog moet worden gehouden. Het onderwijs voorziet weliswaar in uitgewerkte procedures vooraleer de zwaarste sancties kunnen worden getroffen, maar er is weinig voorhanden om de context van een hergo en de resultaten ervan te toetsen op hun rechtskarakter. In het onderzoek signaleerde geen enkele deelnemer hierrond een probleem (BURSSENS en VETTENBURG, 2004). Het gaat er niet om dat elke pedagogische sanctie telkens ook strikt juridisch moet worden getoetst, maar wel dat de reactie op ernstige feiten ook verregaande verplichtingen en engagementen kan inhouden die redelijk en proportioneel moeten zijn en die voor de dader én voor het slachtoffer de waarborg kunnen bieden dat zij in hun rechten niet zijn geschonden. Dit geldt ook voor andere reactiewijzen op incidenten op school. In het kader van hergo op school betekent dit dat de hele tuchtprocedure, de rol van de directie, de bekrachtiging en opvolging van het herstelplan nauwkeurig moeten worden omschreven.

5. ALGEMENE ONDERZOEKSRISULTATEN

Voor de wetenschappelijke opvolging van het experiment werden 12 hergo's geobserveerd en 67 deelnemers geïnterviewd. Onder de geïnterviewden bevonden zich 14 slachtoffers en 10 daders. Verder werden ondersteuners van de slachtoffers (20), ouders van de daders (10), andere ondersteuners van de daders (8) en 2 afwezige slachtoffers bevestigd. De moderators vulden ook telkens een voorbereidende vragenlijst in en namen deel aan intervisies en een focusgroepgesprek. Gemiddeld namen aan een hergo ongeveer 10 betrokkenen deel. Het aantal deelnemers varieerde van 4 tot 17. Een hergo duurde gemiddeld 69 minuten, waarbij de kortste 40 minuten en de langste 145 minuten duurde. De incidenten waarvoor hergo's werden georganiseerd, gingen over vermogensdelicten, fysieke bedreigingen, vechtpartijen (waaronder slagen en verwondingen in groep), persistent storend gedrag en vandalisme.

Hergo werd door de respondenten bijzonder positief gewaardeerd. De behaalde resultaten zijn in overeenstemming met gelijkaardig nationaal en internationaal onderzoek (STRANG, 2001; MARSHALL *et al.*, 2002; VANFRAECHEM, 2002; VANFRAECHEM, 2003). De tevredenheid bij de betrokkenen, zowel bij daders, slachtoffers, steunfiguren als bij schoolpersoneel, blijkt hoog te zijn. Van 65 respondenten zouden 61 mensen opnieuw kiezen voor hergo in plaats van het opleggen van een meer traditionele straf.

De spanning binnen een klas of school kon altijd worden vermindert of weggenomen en de schoolsituatie werd genormaliseerd.

De 14 geïnterviewde slachtoffers vonden unaniem dat hun verwachtingen ingelost werden en vonden hergo een gepaste en een rechtvaardige reactie op het incident. Bij een aantal daders werd een dreigende wegzending vermeden, al was dat niet altijd het geval.

Er werd aan de slachtoffers en hun achterban gevraagd of zij de confrontatie met de jongere een positieve ervaring vonden. Op 34 respondenten antwoorden 30 personen met "veel" of "zeer veel", terwijl 4 respondenten de ontmoeting als "matig" positief ervaren.

Voor een uitgebreide bespreking van de onderzoeksresultaten verwijzen we graag naar een samenvatting in het boek *Herstelgericht groepsoverleg. Nieuwe wegen in de aanpak van jeugd delinquentie en tuchtproblemen* (WALGRAVE en VETTENBURG, 2006)³.

Het onderzoek toonde ook enkele valkuilen, eigen aan het toepassen van hergo binnen een schoolse context. Wat vraagt extra aandacht bij implementatie van deze methode binnen het onderwijs?

3. Voor een bespreking van het boek: zie hiervoor ook *TJK* 2006/4, 345.

6. ENKELE AANDACHTSPUNTEN VOOR HERGO IN EEN SCHOOLSE CONTEXT

NEUTRALITEIT VAN DE MODERATOR

Alle moderators zijn getrainde professionals. In de justitiële context doet men beroep op speciaal opgeleide medewerkers van bemiddelingsdiensten. Voor het onderwijs werd tijdens het pilootproject geopteerd voor leerlingbegeleiders uit de scholen zelf en uit CLB's. Moderatoren moeten binnen een hergo strikt onpartijdig (of meerzijdig partijdig) kunnen optreden. Tijdens de experimenteerfase werd vastgesteld dat leerlingbegeleiders in sommige gevallen deze neutraliteit dreigden te verliezen wanneer men eerder reeds met dader of slachtoffer had samengewerkt. De groep is dan geneigd om de moderator mee in de discussie te betrekken. Bijgevolg valt het te verkiezen te werken met een moderator die niet rechtstreeks met de betrokkenen heeft gewerkt. De uitbreiding van de methodiek naar alle scholen in Vlaanderen ging gepaard met een keuze voor schoolexterne moderators. De moderators zijn verbonden aan de korte time-outprojecten die georganiseerd worden binnen de welzijnssector (o.a. vormingsinitiatieven, centra geestelijke gezondheidszorg, begeleidingsdiensten).

SPANNING HERSTEL-PEDAGOGIE

Herstelrecht voor jongeren lijkt enigszins in een gespannen verhouding te staan tot de maatschappelijke aanname dat jongeren vooral pedagogisch moeten worden aangepakt. En in de praktijk blijkt ook dat zeer veel van het probleemgedrag eigenlijk berust op onderliggende problemen met de jongere en/of zijn/haar gezin. Men kan daar niet aan voorbijgaan, ook niet in het herstelrecht. In principe kan dit worden opgelost, omdat herstelrecht weliswaar herstel van de geleden schade beoogt, maar binnen de herstelgerichte actie is nog veel ruimte voor een pedagogische of welzijnsgerichte aandacht voor de jongere. Daarenboven kan de herstelgerichte actie door de jongere verdere stigmatisering en uitstoting helpen vermijden. In de praktijk blijft dit een evenwichtsoefening.

Vooraf in de schoolcontext speelt het pedagogische aspect sterk mee, omdat de school nu eenmaal een pedagogisch milieu bij uitstek is. De verplichting of aanmoediging tot herstel wordt in het dagelijkse schoolleven erg vaak gebruikt, maar dan vooral om de jonge "dader" iets te leren, hem/haar erop te wijzen dat het gedrag ontoelaatbaar is omdat het schade en leed veroorzaakt. Dit kan een uitstekende wijze van werken zijn, maar die pedagogische invalshoek kan de aandacht voor de noden en behoeften van het slachtoffer verdringen. Meer nog, slachtoffers kunnen worden ingeschakeld als "didactische middelen" in het opvoedingsplan voor de dader. Wellicht nog meer dan in de gerechtelijke context, blijft het in de school een even-

wichtsoefening, waarbij er vooral moet worden van uitgegaan dat ernstige aandacht voor de aangerichte schade en mogelijk herstel ook voor de dader geen kwaad kunnen, integendeel. En hergo kan vanzelfsprekend een gelegenheid zijn om ook de andere problemen bij de dader aan te kaarten en, eventueel parallel met het herstelplan, aan te pakken.

PREVENTIE DOOR EEN HERGO?

Hergo is op de eerste plaats bedoeld als een herstelgericht antwoord op een misdrijf of ander probleemgedrag. Maar er kunnen ook preventieve effecten van uitgaan. De hogervermelde pedagogische invloeden op de dader kunnen ertoe bijdragen dat het risico afneemt dat hij zou herbeginnen. Naar aanleiding van een hergo kunnen de jongere en zijn gezin zich realiseren dat zij de problemen echt moeten aanpakken, zodat zij hulpverlening aanvaarden of zoeken, met ook positieve gevolgen voor het gedrag van de jongere.

Het belangrijkste preventieve effect van een hergo is wellicht dat de negatieve gevolgen van zuiver straffen worden vermeden. Hergo wordt voorgesteld als een alternatieve aanpak van ernstig probleemgedrag, waarvoor doorgaans (streng) straffen worden uitgesproken. Jongeren worden dan van school uitgesloten, of in een gesloten instelling geplaatst. Er is een overvloed aan onderzoek beschikbaar dat aantoonde dat een puur bestraffende reactie misschien wel impact kan hebben op "beginners", maar niet op jongeren die al in ernstige zaken verwickeld geraakt zijn. Bij hen ontstaat zeer vaak een omgekeerd effect. Zij voelen zich nu helemaal uitgesloten, en gaan zich steeds meer instellen op lotgenoten en op een leefstijl waarin voortdurende delinquentie en/of provocatief gedrag normaal zijn. Deze negatieve spiraal kan door een geslaagde hergo worden vermeden omdat de jongere een uitgesproken kans krijgt om zijn misstap goed te maken en opnieuw als volwaardig lid van de samenleving erkend te worden.

Ten slotte kan een hergo-traditie in een school ook bijdragen tot een algemeen schoolklimaat waarin overleg op grond van wederzijds respect een evidentie is geworden. Een dergelijk klimaat kan de escalatie van conflicten en tuchtproblemen helpen voorkomen. In principe geldt dat ook voor hergo in gerechtelijke context, maar het spreekt vanzelf dat een hergo-traditie daar minder impact heeft op het algemeen maatschappelijk klimaat dan een school-hergo op het schoolklimaat.

Toch blijft het opletten. Wanneer hergo zeer uitdrukkelijk wordt voorgesteld als een middel voor preventie, ontstaat het risico dat men het preventief effect op de dader té doelbewust zal gaan nastreven, en dat zou hergo dan opnieuw als een dadergerichte methodiek beschouwen, en de herstelgerichtheid eraan ondergeschikt maken. Dan wordt bijvoorbeeld een hergo op school "mislukt" genoemd als de jongere later opnieuw in de fout gaat, hoewel het slachtoffer en ook het

schoolklimaat sterk de voordelen van hergo hebben ondervonden.

BIBLIOGRAFIE

- BURSENS, D. en VETTENBURG, N., (2004), *Hergo op school. Herstelgerichte antwoorden op tuchtproblemen in de school. Herstelgericht groepsoverleg als case-study*, onuitgegeven onderzoeksrapport, Leuven, K.U.Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Onderzoeksgroep Jeugdcriminologie.
- NEVEN, E., (2007), "Hergo op school", *Welwijs*, 18, 1, 6-7.
- MARSHALL, P., SHAW, G. en FREEMAN, E., (2002), *Restorative Practices: Implications for Educational Institution*, paper gepresenteerd op het 3^e International Conference on Conferencing, Circles and other Restorative Practices, Minnesota.
- STRANG, H., (2001), "Justice for victims of Young Offenders: The Centrality of Emotional Harm and Restoration", in A. MORRIS en G. MAXWELL (eds.), *Restorative Justice for Juveniles*, Antwerpen, Intersentia.
- VANFRAECHEM, I., (2002), *Een wetenschappelijk onderzoek over de toepassing van family group conferences (herstelgericht groepsoverleg) in Vlaanderen*, onuitgegeven onderzoeksrapport, K.U.Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Onderzoeksgroep Jeugdcriminologie.
- VANFRAECHEM, I., (2003), *Herstelgericht Groepsoverleg in Vlaanderen, Verslag van een wetenschappelijk begeleid pilootproject*, onuitgegeven onderzoeksrapport, K.U.Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Afdeling Strafrecht, OGJC.
- WALGRAVE, L. en VETTENBURG, N. (eds.), (2006), *Herstelgericht groepsoverleg. Nieuwe wegen in de aanpak van jeugddelinquentie*, Leuven, LannooCampus.